

مقاله پژوهشی

شناسایی مهم‌ترین عوامل پایداری و ناپایداری روستاهای شهرستان زرین دشت

محسن شایان^۱، سیروس قنبری^{۲*}، جواد بذرافشان^۳

۱- دانشجوی دکتری برنامه ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان

۲- دانشیار و عضو هیات علمی جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان

۳- دانشیار و عضو هیات علمی جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان

(دریافت: ۱۳۹۹/۰۷/۱۶، پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۱۳)

چکیده

امروزه پایداری و ناپایداری یکی از چالش‌های روستایی است. از همین رو هدف این پژوهش شناسایی مهم‌ترین عوامل پایداری و ناپایداری روستاهای شهرستان زرین دشت است. پژوهش حاضر به لحاظ هدف کاربردی و به لحاظ روش انجام کار، توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری تحقیق را روستاهای شهرستان زرین دشت تشکیل می‌دهد که براساس سرشماری عمومی سال ۱۳۹۵ تعداد ۷۹۲۷ خانوار بوده است. جهت انتخاب حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شده است که در این پژوهش ۳۶۶ سرپرست خانوار به عنوان نمونه انتخاب شده است. روش انتخاب روستاهای نمونه (روستاهای شهرستان زرین دشت) طبقه‌بندی منظم و روش تکمیل پرسشنامه‌ها تصادفی ساده بوده است. جهت تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش از آزمون تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شده است. نتایج پژوهش نشان داد که ۷ عامل اقتصادی، اجتماعی، مدیریتی، زیرساختی، خدماتی، بهداشتی و مخاطرات محیطی به ترتیب مهم‌ترین عوامل پایداری و ناپایداری روستاهای شهرستان زرین دشت می‌باشند. همچنین نتایج پژوهش نشان داد که ضعف در عوامل ذکر شده به خصوص عوامل اقتصادی و اجتماعی با ناپایداری سکونتگاه‌های روستایی ارتباط مستقیمی دارد.

کلمات کلیدی: توسعه، توسعه پایدار روستایی، سکونتگاه‌های روستایی، عوامل پایداری، شهرستان زرین دشت

جغرافیا رابطه بین انسان و محیط است و تعادل بین این دو منجر به پایداری محیط می شود (سرائی و همکاران، ۱۳۹۹). جهان امروز عرصه مسائلی، مشکلات و ناپایداریها در ابعاد مختلف زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی است. مسائلی همچون کاهش منابع طبیعی، افزایش آلودگی، شور شدن خاک حاصلخیز، بیابانزایی، نابودی تنوع ژنتیکی، تشدید فقر، گسترش نابرابریهای مکانی، گسترش نابرابریهای اجتماعی و غیره از آن جمله است. بروز این ناپایداریها، موجب تردید نسبت به نظریه‌های رایج توسعه گردید و معلوم شد چنین توسعه‌ای نمی‌تواند تداوم داشته باشد. بنابراین مفهوم پایداری در مقابل بروز ناپایداریها شکل گرفت (شایان و همکاران، ۱۳۹۷). همه پدیده‌های جغرافیایی، حاوی خصلت و قانونمندیهای نظامها (سیستمها) هستند و از اینرو نظاموار عمل می‌کنند. ویژگی بنیادین همه نظامها، از جمله نظام فضایی، پیوستگی درونی اجزای مختلف آنهاست. سکونتگاه‌های روستایی نیز به عنوان نظام فضایی، دارای اجزای ساختاری و کارکردی بوده که بین آنها نوعی پیوند تنگاتنگ، هم به لحاظ عمودی و هم افقی، برقرار است. کلیت این نظام فضایی، تحت تأثیر نیروها و روندهای درونی و بیرونی در محیط خود، در تعاملی چندبعدی و بسیار پیچیده بین اجزای گوناگون محیطی - اکولوژیک و اجتماعی - اقتصادی قرار دارد که در نتیجه آن، با نوعی پویایی در گذر زمان پیوسته در معرض تغییر و دگرگونی قرار دارند (سعیدی و همکاران، ۱۳۹۸).

توسعه پایدار نقطه توازن و تعادل در جهت تحقق اهداف توسعه در هر یک از ابعاد محیطی، اجتماعی و اقتصادی است. پایداری فضای روستایی نیز ناظر بر ایجاد توازن میان انسان، محیط و فعالیت‌های اقتصادی اوست. در واقع، امروزه نواحی روستایی مکان‌هایی هستند که با کشمکش‌های شدیدی روبرو هستند (کرمی و همکاران، ۱۳۹۷). وضعیت کلی اجتماعات روستایی در ایران نیز نشان می‌دهد برنامه‌های توسعه پایدار در نواحی روستایی با توجه به نقش و جایگاه آن در این نواحی انطباقی با الگوی توسعه نداشته و از آنجایی که برنامه‌های توسعه از دستیابی به اهداف در همه زمینه‌ها دور مانده‌اند، بیشترین آثار منفی خود را بر اجتماعات روستایی (از بعد فرهنگی) بر جای نهاده‌اند (پاپ زن و همکاران، ۱۳۹۵).

امروزه، با توجه به جایگاه و نقش جامعه روستایی در توسعه متوازن کشور و همچنین با عنایت به مسائل و مشکلاتی که این جامعه با آن مواجه است، اهتمام بر توسعه پایدار روستایی امری ضروری به نظر می‌رسد. به عبارتی دیگر، تأثیرگذاری سکونتگاه‌های روستایی بر دیگر بخش‌ها مانند نرخ مهاجرت و اثرهای آن بر مبدأ و مقصد مهاجرت، تهدید امنیت غذایی به واسطه کاهش محصولات ارگانیک کشاورزی، برهم خوردن توازن زیست محیطی و منابع طبیعی به دلیل ناآگاهی از خطرهای بهره‌کشی بیش از اندازه از زمین و بسیاری دیگر نشان می‌دهد که کم‌توجهی به این پهنه سکونتگاهی حساس تبعات جبران‌ناپذیری دربر خواهد داشت (بیگدلی‌راد و ملکی، ۱۳۹۹). روستاهای شهرستان زرین دشت نیز همچون اکثر روستاهای کشور با مسایل و مشکلات فراوانی روبرو می‌باشند که گاه منجر به مهاجرت روستاییان به شهرها و ناپایداری روستاهای این شهرستان شده است. به همین خاطر می‌بایست در جهت بهبود شرایط روستاها و کمک به

پایداری سکونتگاه‌های روستایی نقایص و مشکلات موجود بر سر راه توسعه روستایی را برطرف نمود و گامی موثر در جهت توسعه و پایداری روستاهای کشور برداشت. این مهم میسر نمی‌شود مگر آن‌که برنامه-ریزان و متخصصان امر روستایی و مسولین مربوطه عواملی را که موجب پایداری و ناپایداری روستاها می-شود شناسایی نموده و اقدامات لازم را در جهت رفع نقایص و ناپایداری‌های روستایی بردارند. بنابراین هدف این پژوهش شناسایی مهمترین عوامل پایداری و ناپایداری روستاهای شهرستان زرین دشت است. این پژوهش در پی پاسخ به این سوال است که مهمترین عوامل موثر بر پایداری و ناپایداری روستاهای شهرستان زرین دشت کدامند؟

بیگدلی راد و ملکی (۱۳۹۸)، به شناسایی معیارهای موثر بر پایداری اجتماعی و اقتصادی در مناطق روستایی ایران پرداختند و چنین نتیجه گرفتند که میزان تاثیر معیارهای اجتماعی و اقتصادی بر پایداری سکونتگاه‌های روستایی تقریباً یکسان است و تفاوت چندانی در میزان اهمیت آن‌ها وجود ندارد. از طرفی دیگر، زیرمعیارهای آموزش و نرخ بیکاری به ترتیب موثرترین زیرمعیارهای پایداری اجتماعی و پایداری اقتصادی در سکونتگاه‌های روستایی کشورند. ریاحی و همکاران (۱۳۹۵)، به تحلیل سطح پایداری محیطی سکونتگاه‌های روستایی در شهرستان خرمدره پرداخته‌اند و چنین نتیجه گرفته‌اند که پایداری محیطی در ناحیه مورد مطالعه در سطح نیمه مطلوب قرار دارد. در بین ابعاد مختلف مؤثر بر پایداری محیطی، به ترتیب بعد کالبدی بیشترین تأثیر و سپس به ترتیب ابعاد اقتصادی، اجتماعی و محیطی بیشترین تأثیر را داشته‌اند. صادقی و همکاران (۱۳۹۵)، به ارزیابی عملکرد نهادها و سازمان‌های مرتبط با پایداری روستاها پرداختند و به این نتیجه رسیدند که عملکرد نهادها و سازمان‌ها از نظر اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، زیست محیطی و کالبدی-فیزیکی در پایداری روستاها با سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵، مناسب و در سطح متوسطی است. تحلیل نا پارامتری همبستگی نیز نشان‌دهنده وجود رابطه مستقیم و معنی‌داری در سطح آلفای ۰/۰۱ میان شاخص اقتصادی با شاخص‌های مورد بررسی است؛ به گونه‌ای که با بهبود عملکرد نهادها و سازمان‌ها در هر کدام از شاخص‌های توسعه، دیگر شاخص‌ها بهبود و زمینه پایداری روستاها فراهم می‌شود. سلیمانی و همکاران (۱۳۹۴)، به بررسی تبیین عوامل مؤثر بر ناپایداری سکونتگاه‌های روستایی در ایران پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که برخی از عوامل مؤثر بر ناپایداری روستایی به دودسته عوامل ملی و فراملی تقسیم شده است. عوامل ملی عبارتند از: بومی نبودن مبانی نظری و الگوهای توسعه در ایران، نقایص و مشکلات حاکم بر نظام برنامه‌ریزی، رانتی بودن دولت، نقایص آموزشی و پایین بودن سطح سواد، مشکلات و کاستی‌های مدیریت روستایی، ضعف امکانات و خدمات و عوامل فراملی عبارتند از رویکرد عقل باوری و سلطه بر طبیعت، انقلاب صنعتی، رشد جمعیت و ماهیت توسعه. کریمی و احمدوند (۱۳۹۳) به بررسی وضعیت سنجی و اولویت‌بندی شاخص‌های توسعه پایدار در مناطق روستایی پرداختند و چنین نتیجه گرفتند که ۳۲ درصد از شاخص‌های بررسی شده در وضعیت پایدار، ۳۲ درصد در وضعیت پایداری متوسط و ۳۶ درصد نیز در وضعیت ناپایدار قرار داشتند همچنین نتایج نشان داد که شاخص‌ها به صورت مناسب توزیع نشده‌اند. بنابراین،

لازم است که در خصوص تعیین مراکز و کانون‌های اصلی خدمات‌رسانی بر اساس نظام سلسله مراتبی سکونتگاه‌ها بازنگری صورت گیرد.

بررسی‌های لوپز و پاستور^۱ (۲۰۱۵)، در ناپایداری روستاهای فلات شمالی اسپانیا حاکی از آن است که نیروی کارکشته و فعال بخش کشاورزی به علت کمبود شغل و درآمد در روستا برای دستیابی به فرصت‌های شغلی و استخدام در بخش‌های خدماتی و صنعتی در شهرها، روستای خود را ترک کرده، راهی شهر می‌شوند و به همین علت، مناطق روستایی با تأثیرپذیری و کاهش جمعیت فعال، با ناپایداری روبه‌رو شده است. مانوس^۲ و همکاران (۲۰۱۳)، در مطالعه‌ای به رتبه‌بندی نواحی روستایی کشورهای اتحادیه اروپا بر پایه شاخص‌های اجتماعی و شناسایی مؤلفه‌های اجتماعی تأثیرگذار بر پایداری جوامع روستایی پرداخته است. در این پژوهش، نواحی روستایی نه کشور عضو اتحادیه اروپا (ایتالیا، هلند، یونان، لهستان، انگلستان، اسپانیا، بلغارستان، فرانسه و آلمان) به‌طور نمونه انتخاب شدند. نتایج نشان داد که مؤلفه‌هایی همچون، مشارکت اجتماعی، سرمایه‌های اجتماعی و محرومیت‌های اجتماعی در قالب ۲۴ شاخص، معیارهای مناسبی جهت سنجش پایداری نواحی روستایی است. کینلیساید و تاکر^۳ (۲۰۱۰)، علل اصلی کاهش جمعیت روستایی در کشورهای اروپایی را در مشکلات و فشارهای اقتصادی از جمله کمبود درآمد و بیکاری و مسائل زیست‌محیطی همچون خشک‌سالی دانسته و برنامه‌های ملی توسعه روستایی زیر عنوان راهبردهای ملی توسعه پایدار را برای کشورهای اتحادیه اروپا در راستای جلوگیری از این مسئله پیشنهاد می‌کند.

بررسی نتایج مطالعات پیشین نشان می‌دهد که هرکدام از مطالعات قبلی به نحوی به یک بخش از پایداری یا ناپایداری پرداخته‌اند مثلاً به بررسی شناسایی معیارهای مؤثر بر پایداری اجتماعی و اقتصادی، سطح پایداری محیطی سکونتگاه‌های روستایی، ارزیابی عملکرد نهادها و سازمان‌های مرتبط با پایداری روستاها، بررسی تبیین عوامل مؤثر بر ناپایداری سکونتگاه‌های روستایی و بررسی وضعیت سنجی و اولویت‌بندی شاخص‌های توسعه پایدار در مناطق روستایی پرداخته‌اند و هیچ‌کدام به بررسی عوامل مؤثر بر پایداری و ناپایداری سکونتگاه‌های روستایی نپرداخته‌اند و به عبارتی مطالعات پیشین هرکدام به بررسی یک یا دو عامل مؤثر بر پایداری و ناپایداری پرداخته‌اند که از حیث همه مطالعات قبلی با این پژوهش که به صورت کامل همه عوامل مؤثر بر پایداری و ناپایداری روستاها را مورد بررسی قرار داده است متفاوت می‌باشند و از این لحاظ این پژوهش تازگی دارد.

۲- مبانی نظری

مصرف بیش از حد منابع، سطح بالای جمعیت، آلودگی شدید محیط زیست و تغییرات سریع آب و هوا چالش‌های مهمی برای دستیابی به توسعه پایدار در سراسر جهان است (شی^۴ و همکاران، ۲۰۱۹). توسعه

1 - Lopez & Pastor

2 - Manus

3 - Kinellisider & Tucker

4 - Shi

پایدار مهم‌ترین مفهوم نسل فعلی است (وسلونسکا^۱، ۲۰۱۷). مسائل مربوط به توسعه پایدار برای اولین بار در یک نشست سازمان ملل از طریق "کمیسیون برانت‌لند" ارائه شد (گلوبوکوا^۲، ۲۰۲۰: ۱). مفهوم توسعه پایدار در طول دو قرن گذشته مطرح شده و اهمیت فراوانی پیدا کرده است (حاجی و همکاران، ۱۳۹۵). توسعه پایدار به عنوان یک مفهوم نه تنها یک رویکرد برای جهان و مشکلات جدید آن است بلکه مجموعه‌ای از دستور العمل‌ها برای حل چالش‌های مختلفی است که در حال حاضر جهان با آن روبرو است (وسلونسکا، ۲۰۱۷). معنای توسعه پایدار تنها حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی نیست، بلکه برداشتی نو از توسعه و رشد اقتصادی است، رشدی که بدون تخریب منابع طبیعی و برهم زدن تعادل زیست محیطی، عدالت و امکانات زندگی را برای همه مردم و نه فقط قشرهایی محدودی از جامعه فراهم آورد (عاشری، ۱۳۹۶). یکی از شاخه‌های توسعه پایدار، توسعه پایدار روستایی است. توسعه پایدار رویکردی نوین در برنامه ریزی و توسعه روستایی محسوب می‌شود. اما دار حال حاضر، سهم زیادی از چالش‌های توسعه مربوط به عرصه‌های روستایی است (لطیفه و همکاران، ۱۳۹۵). توسعه پایدار روستایی نیازمند بازتولید روستا و پویایی عناصر آن است به همین لحاظ می‌بایستی زنگار از نگاه‌ها و انگاره‌ها زدود و به گونه‌ای جامع‌تر موضوع توسعه پایدار روستایی را به مثابه واقعیتی غیر قابل انکار در چارچوب برنامه‌های توسعه مدنظر قرار داد (عامری سیاهوئی، ۱۳۹۰). توسعه پایدار روستایی رهیافتی برای توسعه است که در آن، کارایی، عدالت و پایداری با هم تلفیق شده‌اند، به گونه‌ای که کارایی متضمن استفاده بهینه از منابع، عدالت متضمن فقرزدایی و کاهش شکاف بین فقرا و ثروتمندان، و هدف از پایداری نیز پایداری معیشت با حفظ امرارمعاش آینده از طریق حفظ منابع طبیعی باشد (توکلی نیا و همکاران، ۱۳۹۵).

مفهوم توسعه پایدار و پایداری از دیدگاه‌های مختلف تعریف گردیده است که هر کدام از آنها بیانگر هدف خاصی بوده است که در حوضه‌های مختلف به کار گرفته شده است (وینگوگرا و فارو^۳، ۲۰۱۰). عده‌ای آن را رویکردی جامع به بهبودبخشی کیفیت زندگی انسانها در جهت تحقق رفاه اقتصادی، اجتماعی و محیطی سکونتگاه‌های انسانی می‌دانند (شایان و همکاران، ۱۳۹۷). عده‌ای دیگر آن را فرایندی جهت نگرش آینده نگر و جامع و رضایت مندی پیوسته از طریق شناخت روابط میان انسان‌ها، انسان‌ها و محیط زیست و میان اجزای محیط زیست و مداخله عقلانی جهت بهبود این روابط، به کارگیری تلفیقی تکنولوژی جدید، دانش بومی و تأکید بر حقوق آحاد بشر می‌دانند (شایان^۴ و همکاران، ۲۰۱۱). باربیر^۵ (۱۹۹۵) معتقد است که توسعه پایدار حداکثر ساختن همزمان اهداف سیستم زیستی (تنوع ژنتیک، تجدید شونده‌گی، بهره‌وری بیولوژیک) اهداف سیستم اقتصادی (ارضای نیازهای اساسی، بسط و تعمیم برابری، افزایش کالاها و خدمات مفید) و اهداف سیستم اجتماعی (تنوع فرهنگی، پایداری نهادی، عدالت اجتماعی و مشارکت) است (ولی نیا

1 - Woslonska

2 - Glubokova

3 - Wingograd & Farrow

4 - Shaian

5 - Barber

و همکاران، ۱۳۹۸). سازمان جهانی خواربار و کشاورزی، توسعه پایدار را چنین تعریف می‌کند: توسعه پایدار عبارت است از مدیریت و حفظ منابع پایه طبیعی و هدایت تغییرات فناوری و سازمانی به گونه‌ای که احتیاجات حال و آینده انسان را تأمین و برآورده سازد. توسعه پایدار موجب حفاظت زمین، آب، گیاه، و منابع ژنتیکی حیوانات می‌شود؛ از لحاظ زیست‌محیطی، مخرب نیست؛ از لحاظ فنی، مناسب و از نظر اقتصادی و اجتماعی، قابل قبول است (کرمی و همکاران، ۱۳۹۷). عباس سعیدی در مقاله توسعه پایدار و ناپایداری روستایی، معتقد است که توسعه پایدار فرآیندی است که ارتقای همه جانبه توسعه پایدار را از طریق زمینه‌سازی و ترغیب فعالیت‌های همساز با قابلیت‌ها و تنگناهای محیطی (به مفهوم عام آن) مورد تأکید قرار می‌دهد و مهمترین هدف آن عبارت خواهد بود از قابل زیست کردن عرصه‌های زندگی برای نسل‌های فعلی و آینده با تأکید خاص بر بهبود و توسعه مداوم روابط انسانی. سرانجام باید گفت مقبولترین تعریف توسعه پایدار، تعریف کمیسیون برانت‌لند است که، عبارت است از: «توسعه‌ای که نیازهای کنونی جهان را تأمین کند، بدون اینکه توانایی نسل‌های آینده را در برآوردن نیازهای خود به مخاطره افکند (بیگدلی‌راد و ملکی، ۱۳۹۹).

از دیدگاه متخصصان برنامه‌ریزی، توسعه پایدار روستایی، فرایند تغییر، پیشرفت، تحول و انطباق ضمن داشتن یک سری معیارها در زمان و مکان است. این معیارها عبارتند از عقلانیت، بهره‌وری، مردم‌سالاری، طرفیت‌سازی، توانمند سازی و نهادسازی، دموکراسی و مشارکت، وحدت ملی، سطح زندگی؛ در واقع، توسعه روستایی پایدار، حفظ تعادل و پایداری در تحولات ساختاری- کارکردی مکان و فضای روستایی است که برآیند آن عدالت اجتماعی در مکان را در بر دارد. توسعه پایدار روستایی، منجر به حفظ سرمایه‌های انسانی و اجتماعی می‌شود، سرمایه‌های انسانی علاوه بر محیط زیست شامل توانایی فرد برای کار، دانش، مهارت و انگیزه است. منظور از سرمایه اجتماعی، ساختارها، سازمان‌ها و هنجارهای اجتماعی مشترکی است که افراد را قادر می‌سازد، سرمایه‌انسانی خود را حفظ و تولید کنند (سلیمانی، ۱۳۹۴). امروزه در بسیاری از برنامه-ریزی‌ها، توجه به توسعه پایدار روستائی الزامی است. پنج پیش شرط لازم برای موفقیت توسعه پایدار روستائی عبارتند از:

الف) نگرش فرایندی به آموزش.

ب) اولویت دادن به مردم.

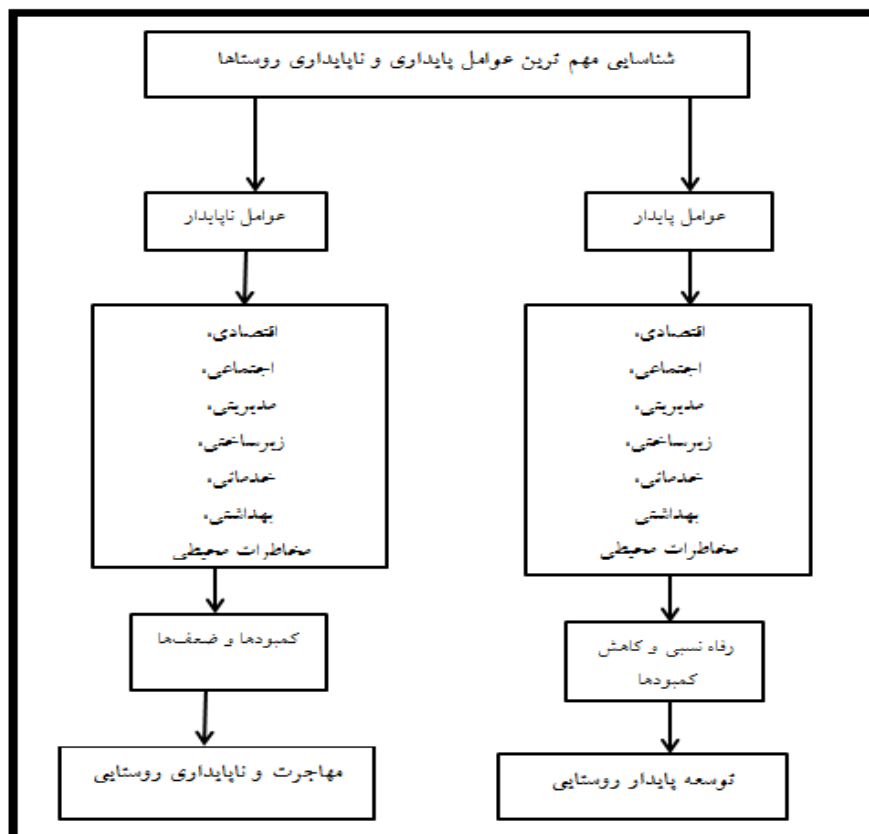
ج) امنیت، قانون و حفظ حقوق افراد و منابع آنها.

د) پایداری از طریق خود اتکائی.

ه) به فعلیت در آوردن استعدادها، تعهد و تداوم آن در مجریان (طالبی، ۱۳۹۰).

توسعه پایدار یک رویکرد جامع برای بهبود کیفیت زندگی بشر به منظور دستیابی به رفاه اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی سکونتگاه‌های انسانی است (حسینی و همکاران، ۱۳۹۹). عوامل مختلفی در پایداری و ناپایداری روستاها موثر می‌باشند. کلانتری و همکاران (۱۳۸۶)، پراکنندگی بیش از حد روستاها، پایین بودن

میزان مشارکت، برنامه‌ریزی متمرکز دولتی، عدم توجه به دانش بومی، ضعف زیرساخت‌ها و نبود اشتغال پایدار از مهمترین عوامل ناپایداری روستایی برمی‌شمارد. همچنین فعلی و همکاران (۱۳۸۹)، برنامه‌ریزی و مدیریت ضعیف دولتی، فقدان ساختار مناسب برای مدیریت و توسعه روستایی، عدم توجه به دانش بومی، عدم توجه به مشارکت مردمی، عدم ارتقای بهره‌وری از منابع پایه‌ای تولید در کشور را مهمترین عوامل ناپایداری در روستاها می‌داند (حقی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷). قراگوزلو و همکاران (۱۳۹۹)، موثرترین عوامل پایداری روستاها را در سطح باسواد، سطح برخورداری از منابع تولید کشاورزی، دسترسی به خدمات رفاهی، مشارکت اقتصادی، خدمات زیرساختی و سطح درآمد می‌دانند (قراگوزلو و همکاران، ۱۳۹۹). ناپایداری سکونتگاه‌های روستایی را می‌توان در کمبود خدمات (آموزشی و بهداشتی)، عدم تنوع شغلی، بیکاری و نیز تأثیر عوامل طبیعی بر زیستگاه‌های انسانی اشاره کرد (ولی‌نیا و همکاران، ۱۳۹۸). بنابر آنچه بیان شد می‌توان مهم‌ترین عوامل موثر بر پایداری و ناپایداری روستایی را به صورت شکل (۱) نشان داد:

شکل ۱- مدل مفهومی تحقیق

۳- داده‌ها و روش‌ها

پژوهش حاضر به لحاظ هدف کاربردی و به لحاظ روش تحلیل داده‌ها، توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری تحقیق را روستاهای شهرستان زرین دشت تشکیل می‌دهد که براساس سرشماری عمومی سال ۱۳۹۵ تعداد ۷۹۲۷ خانوار بوده است. جهت انتخاب حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شده است که در این پژوهش ۳۷۶ سرپرست خانوار به عنوان نمونه انتخاب شده است. فرمول کوکران در زیر آورده شده است:

$$N = \frac{\frac{(1.96)^2 (0.5)(0.5)}{(0.05)^2}}{1 + \frac{1}{7927} \left(\frac{(1.96)^2 (0.5)(0.5)}{(0.05)^2} - 1 \right)} = 366$$

روش انتخاب روستاهای نمونه طبقه‌بندی منظم و روش تکمیل پرسشنامه‌ها تصادفی

ساده بوده است. روایی پرسشنامه توسط کارشناسان و اساتید دانشگاه تایید شده است و برای تعیین پایایی پژوهش از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. میزان آلفای محاسبه شده ۷۷/۵ است که نشان می‌دهد عدد مطلوبی است و دقت لازم برای احراز پایایی سازه‌ها در پرسش‌نامه به کار گرفته شده و گویه‌های طراحی شده برای سنجش شاخص‌ها همبستگی درونی دارند. شاخص‌ها و گویه‌های مورد استفاده در ادامه آورده شده است (جدول ۱).

جدول ۱. شاخص‌ها و گویه‌های تحقیق

شاخص	گویه
اقتصادی	تنوع شغلی، رضایت شغلی روستاییان، سرمایه‌گذاری در روستا، ثبات درآمد، رضایت از میزان درآمد، توانایی پس انداز، درصد شاغلین، برخورداری بودن از آب فراوان، حمایت دولت از کشاورزان، بیمه محصولات کشاورزی، تهیه بذر با قیمت مناسب، فروش آسان محصولات کشاورزی، دادن یارانه به کشاورزان
اجتماعی	میزان مشارکت در مراسم عمومی روستا، سطح سواد و آموزش، میزان رضایت مندی از خدمات آموزشی، میزان رضایتمندی از خدمات کشاورزی، میزان ارتباط روستا با شهر، میزان تنش و درگیری دسته جمعی یا فردی در روستا، برخورداری بودن از کتابخانه عمومی، دسترسی به مدرسه، دسترسی به فضای سبز و پارک بازی کودکان، دسترسی به خدمات دامپزشکی
مدیریتی	احداث بازارچه در روستا جهت فروش محصولات، اجرای طرح‌های روستایی، پیگیری مشکلات روستا توسط مسئولین، مشارکت روستاییان در برنامه‌ریزی‌ها، پاسخگو بودن مسئولین به مردم، دادن مجوز ساخت مسکن و تسهیلات به روستاییان، داشتن برنامه‌ریزی‌های عمرانی و زیربنایی در روستا
زیرساختی- کالبدی	نسبت واحدهای مسکونی به خانوار، کیفیت مصالح به کاررفته در مسکن روستا، میزان بهره‌مندی از امکانات زیربنایی (جاده، برق، شبکه گازرسانی و...)، درصد مسکن نوساز به مسکن قدیمی، وجود تسهیلات مناسب در واحد‌های مسکونی، میزان رضایت از دفع آب‌های سطحی در معابر، وضعیت راه‌های ارتباطی، دسترسی به مراکز بهداشتی، دسترسی آسان به شهر
خدماتی	وجود سوپرمارکت در روستا، وجود آرایشگاه زنانه و مردانه در روستا، برخورداری بودن از حمل و نقل عمومی، برخورداری بودن از نانوائی، برخورداری از بانک و موسسات مالی و دفاتر خدماتی و پست بانک
بهداشتی	برخورداری بودن از آب آشامیدنی سالم، محیط سالم و بدون آلودگی، برخورداری از اورژانس و درمانگاه، داشتن پزشک عمومی و داروخانه، جمع‌آوری منظم زباله‌ها
مخاطرات محیطی	وجود جانوران درنده و موزی در روستا، سیل، زلزله، گرد و غبار

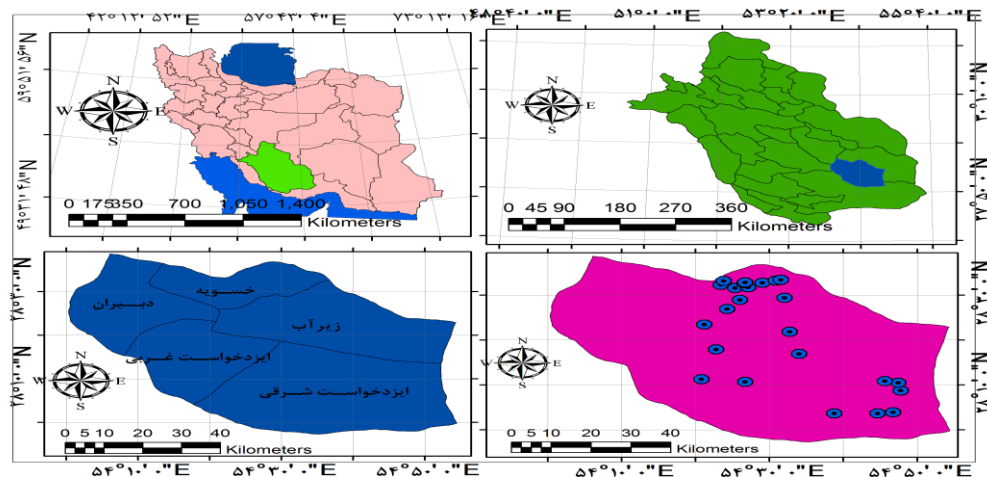
منبع: ولی‌نیا و همکاران، ۱۳۹۸؛ قراگوزلو و همکاران، ۱۳۹۹؛ سلیمانی، ۱۳۹۴؛ بیگدلی‌راد و ملکی، ۱۳۹۹؛ کرمی و همکاران، ۱۳۹۷

جهت تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش از آزمون تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شده است. هدف تحلیل عاملی، به دست آوردن سازه‌های زیربنایی است که تغییرات متغیرهای مورد مشاهده را موجب شده است. SPSS نخست ترکیب‌هایی از متغیرها را که همبستگی‌های آنها بالاترین میزان از واریانس کل مشاهده شده را نشان می‌دهد انتخاب می‌کند. این مجموعه عامل ۱ را می‌سازد. عامل ۲، مجموعه متغیرهایی است که بالاترین سهم را در تبیین واریانس باقیمانده دارد این شیوه برای عامل سوم، چهارم و

عامل های بعدی ادامه پیدا می کند تا تعداد عامل های استخراج شده برابر با تعداد متغیرها گردد. همبستگی هر متغیر با هر عامل، بار عاملی نامیده می شود و مقدار آن بین -۱ و +۱ تغییر می کند. واریانس تبیین شده توسط هر عامل برابر است با مجذور بارهای عاملی آن. این واریانس مقدار ویژه نامیده می شود. مقدار ویژه اندازه ای است که تعیین می کند چه مقدار واریانس در کل داده ها به وسیله یک عامل تبیین می شود. بخاطر داشته باشیم که تحلیل در ابتدا تمام عوامل ممکن را در نظر می گیرد (به تعداد مساوی با متغیرها). هرچه مقدار ویژه یک عامل بیشتر باشد مقدار بیشتری از واریانس توسط آن عامل تبیین می شود. اندازه مقدار ویژه را می توان به منظور تعیین این امر بکار برد که آیا به اندازه کافی، واریانس برای آن عامل تبیین می کند تا عامل، عاملی مفید باشد. اولین مقدار ویژه همواره بیشترین بوده و از ۱ بزرگتر می باشد. مقدار ویژه برای عامل های بعدی کوچکتر می باشد. استخراج عامل ها مؤثر در پژوهش با استفاده از ماتریس همبستگی و ماتریس عاملی، برای تمامی مقادیر ویژه غیر صفر محاسبه می شود.

معرفی منطقه مورد مطالعه

شهرستان زرین دشت یکی از شهرستان های استان فارس است که مرکز این شهرستان، شهر حاجی آباد است بر طبق سرشماری ۱۳۹۵ جمعیت این شهرستان ۷۳۱۹۹ نفر بوده است. این شهرستان که در ۱۰ اسفند ۱۳۷۸ شمسی از شهرستان داراب جدا شد شامل دو بخش مرکزی و ایزدخواست و سه شهر حاجی آباد (مرکز شهرستان)، شهر دبیران و شهر پیر و پنج دهستان است. فاصله این شهرستان با مرکز استان ۲۵۵ کیلومتر است. از نظر جغرافیای در جنوب شرقی فارس بین شهرستان های داراب، لار، جهرم و فسا واقع شده است. این شهرستان در مختصات ۵۴ درجه و ۲۵ دقیقه طول شرقی و ۲۸ درجه و ۲۱ دقیقه عرض شمالی قرار دارد. در جنوب شرقی استان فارس است (شایان و همکاران، ۱۳۹۷).

شکل ۲. موقعیت سیاسی منطقه مورد مطالعه منبع، فرمانداری زرین دشت، ۱۳۹۹

۴- نتایج و بحث

در این بخش به تجزیه و تحلیل یافته‌های حاصل از پژوهش پرداخته شده است. پس از آن که یافته‌های توصیفی مورد بررسی قرار گرفت در ادامه با استفاده از تحلیل عامل به بررسی عوامل موثر بر پایداری و ناپایداری روستاهای شهرستان زرین دشت پرداخته شده است.

یافته‌های توصیفی: یافته‌های توصیفی پژوهش نشان داد که ۶۴ درصد از پاسخگویان را مردان و ۳۶ درصد را زنان تشکیل می‌دهند. بیشترین گروه سنی مربوط به گروه سنی ۳۱ تا ۴۰ سال با ۳۷ درصد و کمترین آن مربوط به گروه سنی بالای ۶۰ سال با ۱۲ درصد بوده است. در گروه شغلی بیشترین درصد فراوانی با ۲۸ درصد مربوط به کشاورزی و کمترین آن مربوط به بازنشسته‌ها با ۹ درصد بوده است. از نظر وضعیت تاهل ۷۸ درصد از پاسخگویان متاهل و ۲۲ درصد مجرد بوده‌اند.

شناسایی مهم‌ترین عوامل پایداری و ناپایداری روستایی: جهت شناسایی مهم‌ترین عوامل پایداری و ناپایداری روستاهای شهرستان زرین دشت از تحلیل عاملی استفاده شده است. هر مجموعه‌ای را که دارای تعداد متغیر است می‌توان در یک تحلیل عاملی وارد کرد، اما برون داد ممکن است بدون اعتبار یا بی‌فایده باشد. تعدادی از روش‌ها برای ارزیابی اینکه آیا متغیرهای وارد شده توانایی عاملی شدن دارند یا نه را باید مورد بررسی قرار داد باید منطقی بودن راه حل ارائه شده توسط تحلیل عاملی را در نظر گرفت که ماتریس داده‌ها برای تحلیل عاملی باید حاوی اطلاعات معنی داری باشد. معنی داری اطلاعات موجود در یک ماتریس از طریق آزمون مربع کای KMO و بارتلت صورت می‌گیرد. معنی دار بودن آماره کی دو (مربع کای) و آزمون بارتلت حداقل شرط لازم برای تحلیل عاملی است. چنانچه مقدار این آماره بیش از $0/70$ باشد، همبستگی‌های موجود به طور کلی برای تحلیل عاملی مناسب اند. اگر مقدار آن بین $0/50$ تا $0/69$ باشد، داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب ولی دقت زیادی را می‌طلبند و مقادیر کمتر از $0/50$ بدان معناست که تحلیل برای آن مجموعه از متغیرها مناسب نیست (برقی و همکاران، ۱۳۹۷). در آزمون بارتلت فرض صفر بر این است که متغیرها فقط با خودشان همبستگی دارند. رد فرض صفر حاکی از آن است که ماتریس همبستگی دارای اطلاعات معنی دار است و حداقل شرایط لازم برای تحلیل عاملی وجود دارد. این آزمون را آزمون کرویت نیز گویند. جدول (۲) آزمون KMO و تست بارتلت و مناسب بودن و سطح معنی داری شاخص‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۲. آزمون کای دو و بارتلت عوامل پایداری و ناپایداری

شاخص مورد تحلیل	kmo مقدار	مقدار بارتلت	درجه آزادی	سطح معنی داری
عوامل پایداری و ناپایداری	۰/۸۱۳	۷۳۴/۲۲۳	۳۱۰	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹

نتیجه حاصل از تقلیل ۵۴ متغیر، معرف ۹ عامل بوده که ۶۵/۵۶۸ درصد از کل واریانس متغیرها (پراکندگی متغیرها) را تبیین می‌کنند. از میان این ۷ عامل اصلی (تقلیل یافته)، مقدار ویژه عامل اول ۴/۱۱۸ است که به تنهایی ۲۰/۷۸۴ درصد از واریانس را تبیین می‌کند؛ به ترتیب از مقادیر ویژه کاسته می‌شود تا جایی که در اجزاء عامل هفتم ۱/۱۰۹ است. این عامل ۴/۲۹۰ درصد از واریانس را تبیین می‌کند (جدول ۳).

جدول ۳. مقادیر ویژه اولیه، مقادیر ویژه بدون چرخش و مقادیر ویژه با چرخش عوامل از مجموعه شاخص‌ها

عوامل	مقادیر ویژه اولیه			مقادیر ویژه بدون چرخش			مقادیر ویژه با چرخش		
	مجموع	درصد واریانس	درصد تجمعی	مجموع	درصد واریانس	درصد تجمعی	مجموع	درصد واریانس	درصد تجمعی
۱	۴/۵۷۶	۲۲/۲۱۵	۲۲/۲۱۵	۲۲/۲۱۵	۲۲/۲۱۵	۲۲/۲۱۵	۲۰/۷۸۴	۲۰/۷۸۴	۲۰/۷۸۴
۲	۳/۲۹۰	۱۴/۴۳۳	۳۶/۶۴۸	۱۱/۴۳۳	۳۶/۶۴۸	۳۶/۶۴۸	۳۴/۶۷۵	۱۳/۸۹۱	۲/۹۶۱
۳	۳/۱۰۶	۹/۱۸۷	۴۶/۸۳۵	۹/۱۸۷	۴۶/۸۳۵	۴۶/۸۳۵	۴۰/۹۴۳	۸/۲۶۸	۲/۷۹۵
۴	۲/۸۸۷	۹/۱۳۷	۵۵/۹۷۲	۸/۱۳۷	۵۵/۹۷۲	۵۵/۹۷۲	۴۸/۹۶۶	۸/۰۲۳	۲/۵۹۸
۵	۲/۱۳۲	۷/۴۶۳	۶۲/۲۰۳	۷/۴۶۳	۶۲/۲۰۳	۶۲/۲۰۳	۵۵/۶۸۳	۶/۷۱۷	۱/۹۱۹
۶	۱/۷۶۷	۶/۲۱۷	۶۸/۴۲۰	۶/۲۱۷	۶۸/۴۲۰	۶۸/۴۲۰	۶۱/۲۷۸	۵/۵۹۵	۱/۵۹۰
۷	۱/۲۳۲	۴/۷۶۷	۷۲/۰۲۱	۴/۷۶۷	۷۲/۰۲۱	۷۲/۰۲۱	۶۵/۵۶۸	۴/۲۹۰	۱/۱۰۹

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹

همانطور که از جدول (۳) استنباط می‌شود، ۷ عامل اول دارای مقادیر ویژه بزرگتر از ۱ بوده است و جمعا ۶۵/۵۶۸ درصد از واریانس مجموعه ۵۴ متغیر مذکور را تبیین می‌کنند.

روش استخراج ۷ عامل نیز بر اساس تحلیل مولفه‌های اصلی بوده است. در واقع هر ضریبی در متغیری ضرب شده و با بعدی‌اش جمع می‌شود؛ برای مثال در فاکتور اول، هر ضریبی در متغیر اول ضرب می‌شود و با بعدی جمع می‌شود. در ماتریس عوامل دوران یافته که بر اساس حجم داده‌ها دسته‌بندی شده است و بر اساس حذف بارهای عاملی کمتر از ۰/۵ درصد تنظیم شده است، ۷ عامل تقریبا به صورت آشکار استخراج شده‌اند. بر این اساس متغیرها در ۷ عامل باردار شده‌اند (جدول ۴ تا ۱۰).

عامل اول اقتصادی: در این عامل متغیرهای، تنوع شغلی، رضایت شغلی روستاییان، سرمایه گذاری در روستا، ثبات درآمد، رضایت از میزان درآمد، توانایی پس انداز، درصد شاغلین، برخوردار بودن از آب فراوان، حمایت دولت از کشاورزان، بیمه محصولات کشاورزی، تهیه بذر با قیمت مناسب، فروش آسان محصولات کشاورزی و دادن یارانه به کشاورزان قرار می‌گیرند که این عامل به تنهایی ۲۰/۷۸۴ درصد از واریانس را به خود اختصاص می‌دهد و می‌توان گفت مهم‌ترین عامل به شمار می‌رود. در این عامل رضایت از میزان درآمد با بار عاملی ۰/۸۰۶ بیشترین و بیمه محصولات کشاورزی با بار عاملی ۰/۵۷۷ کمترین بار عاملی را به خود اختصاص داده‌اند. این عامل موید این مهم است که بهبود شرایط اقتصادی روستاییان نقش مهمی در پایداری روستاهای شهرستان زرین دشت دارد و ضعف اقتصادی و نامناسب بودن شرایط اقتصادی می‌تواند منجر به ناپایداری روستاهای این شهرستان شود. همچنین این عامل بر این نکته مهم تاکید دارد که اکثریت روستاهای کشور به کشاورزی وابسته هستند چنانچه کشاورزی به هر لایلی همچون خشکسالی، عدم حمایت دولت از

کشاورزی، خشک شدن چاه‌ها و قنات‌ها، گرانی بذر و سموم مورد نیاز و غیره در روستاهای کشور با مشکلی روبرو شود که روستاییان کشاورزی را ترک کنند می‌توان با اطمینان بالا بیان کرد که روستاها خالی از سکنه شده و روستاییان به شهرها مهاجرت خواهند کرد. بنابراین توجه به کشاورزی علاوه بر این که مانع از بیکارشدن روستاییان و مهاجرت آن‌ها شده موجب پایداری روستاها می‌شود و چنانچه کشاورزی از بین برود روستاها با پایداری گسترده و مهاجرت به شهر روبرو خواهند شد (جدول ۴).

جدول ۴. متغیرهای بارگذاری شده در عامل اول

عامل	متغیر	بارعاملی
اقتصادی	تنوع شغلی	۰/۶۷۶
	رضایت شغلی روستاییان	۰/۷۷۸
	سرمایه گذاری در روستا	۰/۶۳۸
	ثبات درآمد	۰/۷۳۴
	رضایت از میزان درآمد	۰/۸۰۶
	توانایی پس انداز	۰/۶۱۹
	درصد شاغلین	۰/۶۶۷
	برخوردار بودن از آب فراوان	۰/۷۷۸
	حمایت دولت از کشاورزان	۰/۶۵۶
	بیمه محصولات کشاورزی	۰/۵۷۷
	تهیه بذر با قیمت مناسب	۰/۵۹۸
	فروش آسان محصولات کشاورزی	۰/۶۰۹
	دادن یارانه به کشاورزان	۰/۶۴۹

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹

عامل دوم اجتماعی: در این عامل متغیرهای میزان مشارکت در مراسم عمومی روستا، سطح سواد و آموزش، میزان رضایت مندی از خدمات آموزشی، میزان رضایتمندی از خدمات کشاورزی، میزان ارتباط روستا با شهر، میزان تنش و درگیری دسته جمعی یا فردی در روستا، برخوردار بودن از کتابخانه عمومی، دسترسی به مدرسه، دسترسی به فضای سبز و پارک بازی کودکان و دسترسی به خدمات دامپزشکی قرار می‌گیرند که این عامل به تنهایی ۱۳/۸۹۱ درصد از واریانس را به خود اختصاص داده است. در این عامل سطح سواد و آموزش با بارعاملی ۰/۷۷۲ بیشترین و دسترسی به فضای سبز و پارک بازی کودکان با بارعاملی ۰/۵۳۳ کمترین بارعاملی را به خود اختصاص داده‌اند. این عامل موید این مهم است که برخوردار بودن روستاها از امکانات آموزشی و خدمات آموزشی مناسب می‌تواند به پایداری روستاها کمک کند و نبود امکانات و خدمات آموزشی در روستا ممکن است منجر به ناپایداری روستاها شود (جدول ۵).

جدول ۵. متغیرهای بارگذاری شده در عامل دوم

عامل	متغیر	بارعاملی
	میزان مشارکت در مراسم عمومی روستا	۰/۷۵۶
	سطح سواد و آموزش	۰/۷۷۲
	میزان رضایت مندی از خدمات آموزشی	۰/۵۷۶

اجتماعی	میزان رضایتمندی از خدمات کشاورزی	۰/۶۰۷
	میزان ارتباط روستا با شهر	۰/۶۷۷
	میزان تنش و درگیری دسته جمعی یا فردی در روستا	۰/۵۹۶
	برخوردار بودن از کتابخانه عمومی	۰/۶۳۴
	دسترسی به مدرسه	۰/۵۹۲
	دسترسی به فضای سبز و پارک بازی کودکان	۰/۵۳۳
	دسترسی به خدمات دامپزشکی	۰/۶۵۵

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹

عامل سوم مدیریتی: در این عامل متغیرهای احداث بازارچه در روستا جهت فروش محصولات، اجرای طرح هادی روستایی، پیگیری مشکلات روستا توسط مسولین، مشارکت روستاییان در برنامه‌ریزی‌ها، پاسخگو بودن مسولین به مردم، دادن مجوز ساخت مسکن و تسهیلات به روستاییان و داشتن برنامه‌ریزی‌های عمرانی و زیربنایی در روستا قرار می‌گیرند که این عامل به تنهایی ۸/۲۶۸ درصد از واریانس را به خود اختصاص داده است. در این عامل مشارکت روستاییان در برنامه‌ریزی‌ها با بارعاملی ۰/۷۲۹ بیشترین و داشتن برنامه‌ریزی‌های عمرانی و زیربنایی در روستا با بارعاملی ۰/۵۷۶ کمترین بارعاملی را به خود اختصاص داده‌اند. این عامل بیانگر این موضوع است که مدیریت نقش مهم و کلیدی در روستاها ایفا می‌کند. مدیریت روستایی موفق و بادانش منجر به بهبود وضعیت روستا می‌شود که پایداری را به دنبال دارد و مدیریت ضعیف و بی-برنامه نارضایتی روستاییان را در پی خواهد داشت که نهایتاً منجر به ناپایداری روستاها خواهد شد (جدول ۶).

جدول ۶. متغیرهای بارگذاری شده در عامل سوم

عامل	متغیر	بارعاملی
مدیریتی	احداث بازارچه در روستا جهت فروش محصولات	۰/۷۵۶
	اجرای طرح هادی روستایی	۰/۷۷۰
	پیگیری مشکلات روستا توسط مسولین	۰/۶۸۷
	مشارکت روستاییان در برنامه‌ریزی‌ها	۰/۷۲۹
	پاسخگو بودن مسولین به مردم	۰/۵۹۹
	دادن مجوز ساخت مسکن و تسهیلات به روستاییان	۰/۶۸۸
	داشتن برنامه‌ریزی‌های عمرانی و زیربنایی در روستا	۰/۵۷۶

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹

عامل چهارم زیرساختی-کالبدی: در این عامل متغیرهای نسبت واحدهای مسکونی به خانوار، کیفیت مصالح به کاررفته در مسکن روستا، میزان بهره‌مندی از امکانات زیربنایی (جاده، برق، شبکه گازرسانی و ..)، درصد مسکن نوساز به مسکن قدیمی، وجود تسهیلات مناسب در واحدهای مسکونی، میزان رضایت از دفع آب‌های سطحی در معابر، وضعیت راه‌های ارتباطی، دسترسی به مراکز بهداشتی و دسترسی آسان به شهر قرار می‌گیرند. این عامل به تنهایی ۸/۰۲۳ درصد از واریانس را به خود اختصاص داده است. در این عامل میزان بهره‌مندی از امکانات زیربنایی (جاده، برق، شبکه گازرسانی و ..) با بارعاملی ۰/۷۷۶ بیشترین و درصد مسکن نوساز به مسکن قدیمی با بارعاملی ۰/۵۵۷ کمترین بارعاملی را دارا می‌باشند. این عامل براین نکته اساسی تاکید دارد که برخوردار بودن روستاها از امکانات زیرساختی-کالبدی می‌تواند موجب بهبود شرایط

حاکم بر روستا شود. برخوردار بودن روستا از امکانات زیربنایی همچون جاده، آب، برق و گاز و کیفیت مناسب سطح معابر روستا یکی از ضروریاتی است که معمولاً نداشتن آن منجر به ناپایداری روستا و مهاجرت از روستا می‌شود. بنابراین برخوردار بودن روستاها از امکانات زیربنایی - کالبدی در وهله اول می‌تواند موجب پایداری روستاها شود و در وهله دوم کیفیت زندگی روستاییان را بهبود بخشد (جدول ۷).

جدول ۷. متغیرهای بارگذاری شده در عامل چهارم

عامل	متغیر	بارعاملی
زیرساختی - کالبدی	نسبت واحدهای مسکونی به خانوار	۰/۵۸۸
	کیفیت مصالح به کاررفته در مسکن روستا	۰/۶۷۵
	میزان بهره مندی از امکانات زیربنایی (جاده، برق، شبکه گازرسانی و ..)	۰/۷۷۶
	درصد مساکن نوساز به مساکن قدیمی	۰/۵۵۷
	وجود تسهیلات مناسب در واحد های مسکونی	۰/۶۳۴
	میزان رضایت از دفع آب های سطحی در معابر	۰/۷۰۵
	وضعیت راه های ارتباطی	۰/۷۴۷
	دسترسی به مراکز بهداشتی	۰/۷۷۷
	دسترسی آسان به شهر	۰/۶۳۷

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹

عامل پنجم خدماتی: در این عامل متغیرهای وجود سوپر مارکت در روستا، وجود آرایشگاه زنانه و مردانه در روستا، برخوردار بودن از حمل و نقل عمومی، برخوردار بودن از نانویی و برخورداری از بانک و موسسات مالی و دفاتر خدماتی و پست بانک قرار می‌گیرند. این عامل به تنهایی ۶/۷۱۷ درصد از واریانس را به خود اختصاص داده است. در این عامل برخورداری از بانک و موسسات مالی و دفاتر خدماتی و پست بانک با بارعاملی ۰/۶۹۸ بیشترین و وجود سوپر مارکت در روستا با بارعاملی ۰/۵۴۵ کمترین بارعاملی را به خود اختصاص داده است. این عامل به این نکته مهم تاکید دارد که امروزه مردم روستاهای کشور همچون مردم شهری گام به گام پیش رفته و در زندگی روزمره خود نیاز به مایحتاج زیادی دارند که عدم برطرف شدن این مایحتاج می‌تواند منجر به ناپایداری روستاها شود. خدمات رسانی مناسب به روستاییان در زمینه‌های مختلف آنان را از شهر بی‌نیاز می‌کند و هزینه‌های اضافی روستاییان را که بخاطر نبود خدمات و امکانات لازم به شهر می‌روند را کاهش می‌دهد. بنابراین خدمات رسانی مناسب و بهرمند بودن از دفاتر و مراکز خدماتی در روستا موجب پایداری روستاها و عدم آن موجب ناپایداری روستاها می‌شود (جدول ۸).

جدول ۸. متغیرهای بارگذاری شده در عامل پنجم

عامل	متغیر	بارعاملی
خدماتی	وجود سوپر مارکت در روستا	۰/۵۴۵
	وجود آرایشگاه زنانه و مردانه در روستا	۰/۶۶۷
	برخوردار بودن از حمل و نقل عمومی	۰/۶۴۹
	برخوردار بودن از نانویی	۰/۵۶۶
	برخورداری از بانک و موسسات مالی و دفاتر خدماتی و پست بانک	۰/۶۹۸

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹

عامل ششم بهداشتی: در این عامل متغیرهای برخوردار بودن از آب آشامیدنی سالم، محیط سالم و بدور از آلودگی، برخورداری از اورژانس و درمانگاه، داشتن پزشک عمومی و داروخانه و جمع آوری منظم زباله‌ها قرار می‌گیرند. این عامل به تنهایی ۵/۵۹۵ درصد از واریانس را به خود اختصاص داده است. در این عامل برخوردار بودن از آب آشامیدنی سالم با بارعاملی ۰/۷۷۲ بیشترین و برخورداری از اورژانس و درمانگاه با بارعاملی ۰/۵۵۸ کمترین بار عاملی را به خود اختصاص داده‌اند. این عامل موید این مهم است که بهداشت یکی از ضروریات زندگی در هر جامعه‌ای است و جوامع روستایی نیز از این قاعده مستثنی نیستند. آب آشامیدنی سالم که مهم‌ترین عامل اسکان روستاییان از بدو تشکیل نقاط روستایی در کشور بوده است نقش بسیار مهمی در ماندگاری روستاییان دارد. همچنین دسترسی به مراکز بهداشتی و پزشک و سایر خدمات پزشکی نیز موجب بالارفتن سطح بهداشت در جامعه روستایی شده و در نتیجه کیفیت زندگی روستائین بهبود پیدا می‌کند. بنابراین بالابودن سطح بهداشت در روستا موجب پایداری روستاها شده و پایین بودن سطح بهداشت در روستا موجب ناپایداری آن خواهد شد (جدول ۹).

جدول ۹. متغیرهای بارگذاری شده در عامل ششم

عامل	متغیر	بارعاملی
بهداشتی	برخوردار بودن از آب آشامیدنی سالم	۰/۷۷۲
	محیط سالم و بدور از آلودگی	۰/۷۰۵
	برخورداری از اورژانس و درمانگاه	۰/۵۵۸
	داشتن پزشک عمومی و داروخانه	۰/۷۱۲
	جمع آوری منظم زباله‌ها	۰/۶۸۷

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹

عامل هفتم مخاطرات محیطی: در این عامل متغیرهای وجود جانوران درنده و موذی در روستا، سیل، زلزله و گردوغبار قرار می‌گیرند. این عامل به تنهایی ۴/۲۹۰ درصد از واریانس را به خود اختصاص داده است. در این عامل زلزله با بارعاملی ۰/۷۷۴ بیشترین و وجود جانوران درنده و موذی در روستا با بارعاملی ۰/۵۷۷ کمترین بار عاملی را به خود اختصاص داده‌اند. این عامل به این نکته مهم تاکید دارد که روستاییان از ابتدای شکل‌گیری روستاها به این می‌اندیشیدند که مسکن خود را در جایی بنا کنند که دور از هرگونه تهدید و مخاطره‌ای باشد. امروزه نیز روستاییان در پی زندگی آرام و بدور از هرگونه دغدغه‌ای هستند. وجود مخاطراتی همچون سیل، زلزله، گردو غبار و غیره در هر روستایی منجر به تخریب و یا خسارت به روستاییان می‌شود به همین خاطر برنامه‌ریزی در جهت کاهش مخاطرات محیطی و بالابردن تاب‌آوری مناطق روستایی می‌تواند به پایداری روستاها کمک کند و عدم تاب‌آوری روستاییان در برابر مخاطرات و افزایش میزان خسارت روستاییان موجب ناپایداری روستاها می‌شود (جدول ۱۰).

جدول ۱۰. متغیرهای بارگذاری شده در عامل هفتم

بارعاملی	متغیر	عامل
۰/۵۷۷	وجود جانوران درنده و موذی در روستا	مخاطرات محیطی
۰/۷۰۶	سیل	
۰/۷۷۴	زلزله	
۰/۶۵۰	گرد و غبار	

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹

مقوله پایداری و ناپایداری روستاها یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های مسولین و برنامه‌ریزان کشور در رابطه با روستاها است. پرداختن به این موضوع که چه عواملی موجب پایداری و چه عواملی سبب ناپایداری روستاها می‌شود علاوه بر آن که باعث می‌شود نقشه راهی در دست مسولین و برنامه‌ریزان و متولیان امر توسعه روستایی باشد، می‌تواند با کاهش خسارت روستاییان، تصمیم‌گیری مناسب در جهت بهبود شرایط حاکم بر روستاها و پایداری بیشتر روستاها اتخاذ نمود. از همین رو شناسایی مهم‌ترین عوامل پایداری و ناپایداری روستاها می‌تواند گامی موثر در جهت توسعه پایدار روستایی باشد.

۵- نتیجه‌گیری

توسعه پایدار رویکردی است که در اواخر قرن بیستم بخاطر مسایل و مشکلات فراوانی که جامعه بشری با آن روبرو بود بوجود آمد تا علاوه بر آن مانع از بین رفتن منابع طبیعی کره زمین شود شرایطی فراهم کند تا نسل‌های آینده نیز از این منابع به نحو احسن بتوانند استفاده کنند. یکی از موارد بسیار مهمی که توسعه پایدار به آن توجه خاصی داشته است بحث پایداری و به عبارتی توسعه پایدار روستایی است که امروزه توجه همه برنامه‌ریزان و مسولین محلی و ملی را به خود معطوف کرده است. در سال‌های اخیر روستاهای مختلف کشور دچار تغییر و تحولاتی شده‌اند که این تحولات سبب شده تا بسیاری از ساکنان روستایی به مناطق شهری مهاجرت نمایند. پرداختن به این مساله که چه عواملی موجب شده تا ساکنان روستایی به شهرها مهاجرت کنند و به عبارتی ناپایداری روستایی بوجود آید سبب شده تا متخصصین امر برنامه‌ریزی در پی کشف علل و عوامل این جابجایی بیفتند. این پژوهش با هدف شناسایی مهم‌ترین عوامل پایداری و ناپایداری روستاهای شهرستان زرین دشت انجام شده است. جهت شناسایی مهم‌ترین عوامل پایداری و ناپایداری روستاها از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شده است.

در شناسایی مهم‌ترین عوامل پایداری و ناپایداری روستاهای شهرستان زرین دشت ۷ عامل شناسایی شدند. نتایج پژوهش نشان داد که مهم‌ترین عامل پایداری و ناپایداری روستاها عامل اقتصادی است. همچنین عوامل اجتماعی، مدیریتی، زیرساختی-کالبدی، خدماتی، بهداشتی و مخاطرات محیطی به ترتیب در رتبه‌های دوم تا هفتم قرار دارند. نتایج پژوهش نشان دهنده این مهم است که عوامل مختلفی در پایداری و ناپایداری روستاهای شهرستان زرین دشت نقش دارند که هرکدام از این عوامل می‌تواند شرایطی را مهیا کند که در نتیجه باعث پایداری و ناپایداری روستاها شود. نتایج پژوهش نشان داد که توزیع عادلانه امکانات و منابع، سرمایه‌گذاری در روستاها در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و بهداشتی، توانمندسازی روستاها در

زمینه فعالیت‌های کشاورزی، پرداخت یارانه به کشاورزان، مهار سیلاب‌ها و هدایت آن به نقطه‌ای دور از روستا، مقاوم سازی مسکن در برابر زلزله، دسترسی به مراکز بهداشتی-خدماتی و آموزشی، مشارکت دادن روستاییان در طرح‌ها و برنامه‌های عمرانی، کمبود اشتغال، کمبود سرمایه‌گذاری، پایین بودن سطح درآمد، سطح سواد و آموزش، عدم کتابخانه عمومی در روستاها، اجرای طرح‌های روستایی در همه روستاهای مورد مطالعه، دادن مجوز ساخت مسکن و تسهیلات به روستاییان، وضعیت مناسب راه‌های ارتباطی روستاها، دادن تسهیلات مناسب به روستاییان جهت بهسازی و نوسازی مسکن، عدم برخورداری از بانک و موسسات مالی و دفاتر خدماتی و پست بانک در بیشتر روستاها، عدم جمع‌آوری منظم زباله‌ها، عدم برخورداری از آب آشامیدنی سالم اکثر روستاها و دسترسی داشتن به مدرسه و امکانات آموزشی هرکدام به نحوی بر پایداری و ناپایداری سکونتگاه‌های روستایی شهرستان زرین دشت تاثیرگذار بوده‌اند. گرچه تعدادی از روستاهای مورد مطالعه با داشتن شرایط مناسب در عوامل مذکور در وضعیت پایداری قرار دارند اما در مجموع نتایج پژوهش نشان می‌دهد که ضعف در عوامل ذکر شده به خصوص عوامل اقتصادی، اجتماعی و کشاورزی با ناپایداری سکونتگاه‌های روستایی ارتباط مستقیمی دارد.

تاکنون مطالعات زیادی به سنجش وضعیت پایداری و ناپایداری روستاها پرداخته‌اند و هرکدام به نحوی به بررسی پایداری یا ناپایداری روستاها از منظر خود پرداخته‌اند. چنان‌که اکثریت این پژوهش‌ها گاهی تنها وضعیت اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و زیربنایی را مورد بررسی قرار داده‌اند و از نگاه سیستماتیک به وضعیت پایداری و ناپایداری روستاها پرداخته‌اند و یا بعضی از پژوهش‌ها به بررسی مهمترین عوامل تاثیرگذار اقتصادی و یا اجتماعی بر پایداری روستاها پرداخته‌اند ولی تاکنون مطالعه‌ای که به شناسایی مهم‌ترین عوامل پایداری و ناپایداری روستایی بپردازد و همه عوامل موثر بر پایداری و ناپایداری روستایی را شناسایی کند انجام نشده است و این پژوهش از این حیث جدید و نو است. البته نتایج پژوهش لطیفه و همکاران (۱۳۹۵) که عوامل اقتصادی موثر بر ناپایداری سکونتگاه‌های روستایی کمبود امکانات و منابع، اشتغال، درآمد و عدم سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی می‌داند از این حیث با نتایج یافته‌های این پژوهش مطابقت و همخوانی دارد.

References:

- Ameri Siahoui, H.R., Rostam Gorani, E., & Biranvandzadeh, M. (2011). Assessing the degree of sustainability and rural development in Shahab section of Qeshm city, Quarterly Journal of New Attitudes in Human Geography, Vol. 3, NO. 4, pp. 177-159. (in Farsi)
- Asheri, E. (2017). Analysis of Sustainability Assessment of Rural Settlements in Hagh County, Oshnoyeh County, Journal of Applied Research in Geography, Vol. 17, No. 45, pp. 119-140. (in Farsi)
- Barghi, H., Bazrafshan, J., & Shayan, M. (2018). Analysis and identification of drought consequences on the inhabitants of rural areas Case study of Chaqa village, Fereydunshahr city, Journal of Environmental Hazards, Vol.7, No. 15, pp. 141-160. (in Farsi)
- Bigdelirad, V., & Maleki, Sh. (2020). Identification of Criteria Affecting Social and Economic Sustainability in Rural Areas of Iran, Journal of Human Geography Research, Vol. 52, No. 1, pp. 147-163. (in Farsi)

- Gharagozlou, H., Rahmani Fazli, A., Azizpour, F., & Jalalian, H (2020). Spatial Analysis of Sustainability of Rural Settlements Case Study: Qom Province, *Journal of Human Geography Research*, Vol. 52, NO. 3, pp. 953-969. (in Farsi)
- Glubokova, L. G., Kokhanenko, D. V., Shevelev, S. Y. & Ilyina, M. A. (2020). Analysis of Indicators of Sustainable Development Goals for Rural Areas of Russia, *Advances in Economics, Business and Management Research*, vol. 139, pp.1-6.
- Haghizadeh, F; Riahi, V., Azizpour, F., & Ziaeiian Firoozabadi, P. (2018). Spatial analysis of the sustainability of rural settlements around the river ecosystem based on the rural ecosystem, Case study: Villages around the Kashkan river ecosystem in Poldakhtar, *Journal of Geography*, New Vol.16, No. 58, p. 33-48. (in Farsi)
- Haji, L., Chizari, M., & Choobchian, Sh.(2016). Structural Analysis of Components Affecting the Sustainable Development of Agricultural Production Cooperatives in Rural Areas of Naghadeh County, *Journal of Rural Research*, Vol. 7, No. 1, pp. 216-195. (in Farsi)
- Hosseini, A., Rezaei, P., & Momeni, A. (2020). Analysis of the effects of informal settlement on the sustainability of urban neighborhoods; Case study of Yazd airport neighborhood, *Journal of Geographical Exploration of Desert Areas*, Vol 8, No.1, pp. 81-111. (in Farsi)
- Karami, A., Mohammadi Tamri, Z., Rastegari, H., & Sorkh Savadkoohi, A. (2018). Evaluation and analysis of rural areas sustainability: application of Delphi-fuzzy techniques and artificial neural network (Case study: rural areas of North Savadkuh, *Journal of Rural Research*, Vol. 9, No. 3 , Pp. 496-511. (in Farsi)
- Karimi, F., & Ahmadvand, M. (2014). Situation assessment and prioritization of indicators of more sustainable development in rural areas: A case study of the central part of Boyer-Ahmad city, *Journal of Rural Research*, Vol. 5, No. 3, pp. 690-663. (in Farsi)
- Keenleyside, C. & Tucker, G.M.(2010). Farmland abandonment in the EU: an assessment of trends and prospects. Report Prepared for WWF. Institute for European Environmental Policy, London.
- Latifa, N., Jahani, M., & Jafari, H. (2016). Economic Factors Affecting the Instability of Rural Settlements: A Case Study of Damavand Villages, *Journal of Village and Development*, Vol. 19, No. 1, pp. 141-161. (in Farsi)
- Lopez, M. Pastor, R.(2015). Development in rural areas through capacity building and education for business. *Procedia-Social and Behavioral Science*, 197, pp.247-262.
- Manos, B., Bournaris, T., & Chatzinikolaou, P. (2010). Impact assessment of CAP policies on social sustainability in rural areas: An application in Northern Greece. *Operational Research*, 11(1), pp 77-92.
- Riahi, V., Azizpour, F., & Nouri, A. (2016). Analysis of the level of environmental sustainability of rural settlements in Khorramdareh, *Quarterly Journal of Rural Development Strategies*, Vol. 3, No. 2, pp. 173-153. (in Farsi)
- Sadeghi, H., Seidaei, S. E., Ghobadi, Sh., & Salehi, M. (2016). Performance Evaluation of Institutions and Organizations Related to Rural Sustainability: A Case Study of Dehdez Ward in Izeh County, *Quarterly Journal of Space Economics and Rural Development*, Vol. 5, No. 2, Series 16, pp. 140-119. (in Farsi)
- Saeedi, A., Azizpour, F., Riahi, V., & Amini Ghavaghloo, A. (2019). Assessing the Sustainability of Rural Settlements in Rural Areas: A Case Study of the Barouk Rural Area of West Azerbaijan, *Journal of Physical Development Planning*, Vol. 4, No. 4, Series 16, pp. 11-26. (in Farsi)
- Saraei, M. H., Alizadeh Shooraki, Y., & Rezaei, M. R. (2020). Identifying the key drivers of effective tourism in sustainable tourism and developing the most desirable scenario (Case study: Meybod historical city), *Journal of Desert Geographical Exploration*, Vol. 8, Nuo.1, pp. 113-131 . (in Farsi)
- Shaian, H., Hosain Zade, S.R & Khosrobeigi, R. (2011). Assess the sustainability of rural development, Case Study: city Komijan, *Geography and Development*, No 24, pp101 -120.

- Shayan, M., Ghanbari, S., & Bazrafshan, J. (2018). Leveling and analysis of sustainability in rural settlements: A case study of Zarrin Dasht city, *Journal of Geography and Urban-Regional Planning*, No. 26, pp. 179-196. (in Farsi)
- Shi, Y., Ge, X., Yuan, X., Wang, Q., Kellett, J., Li, F., & Ba, K. (2020). An Integrated Indicator System and Evaluation Model for Regional Sustainable Development, *sustainability Journal*, pp.1-23. doi:10.3390/su11072183.
- Soleimani, M. (2015). Explaining the Factors Affecting the Instability of Rural Settlements: A Study Area of Ferdows County, PhD Thesis, Geography and Rural Planning, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad. (in Farsi)
- Talebi, S. Kh. (2011). Sustainable Rural Development with Emphasis on Agriculture: Case Study: Suburban Suburb, Abhar, M.Sc. Thesis, University of Isfahan, Faculty of Geography, Department of Rural Planning, Isfahan. (in Farsi)
- Tavakoli Nia, J., Chak Nahad, M. R., Raeisi, H., & Aghaei, P. (2016). Assessing the social challenges caused by the drought crisis on sustainable rural development: A case study of Miandeh rural area of Shibkuh Fasa section, *Sarzamin Geographical Quarterly*, Vol. 13, No. 49, pp. 13-27. (in Farsi)
- Valiniya, E., Ghadermarzi, H., & Molaei Hashtjin, N. (2019). The role of mining activities in the sustainability of rural settlements in Qorveh city, *Journal of Space Economics and Rural Development*, Vol. 8, No.r 4, pp. 63-80. (in Farsi)
- Veselonska, L. (2017). Factors influencing countries on their path to sustainable development: implications for organizations, *Problems and Perspectives in Management*, Vol. 15, Issue.2, PP474-485.
- Walinia, E., Ghadermarzi, H., & Molaei Hashtjin, N. (2019). The role of mining activities in the sustainability of rural settlements in Qorveh city, *Journal of Space Economics and Rural Development*, Vol. 8, No. 4, pp. 63-80. (in Farsi)
- Winograd.M., & Farrow.(2010).sustainable development indicators for decision making:concepts,methods, definition and use,Dimensions of Sustainable Development,Vol3,No12,pp324-342.

Original Research Article

Identifying the most important factors of stability and instability in the villages of Zarrin Dasht County

Mohsen Shayan¹, Sirus Ghanbari^{2*}, Javad Bazrafshan³

1- Ph.D. Student of Rural Planning, University of Sistan and Baluchestan

2- Associate Professor and Faculty Member of Geography and Rural Planning, Sistan and Baluchestan University

3- Associate Professor and Faculty Member of Geography and Rural Planning, Sistan and Baluchestan University

Received: 2020 October 7

Accepted: 2021 February 1

Introduction

Geography is the relationship between man and the environment, and the balance between the two leads to the stability of the environment. The world today is an arena of problems, difficulties and instabilities in various environmental, economic and social dimensions. Issues such as reduction of natural resources, increase of pollution, salinization of fertile soil, desertification, destruction of genetic diversity, aggravation of poverty, expansion of spatial inequalities, expansion of social inequalities, etc. are among those problems. It has turned out that this situation cannot and should not continue. Thus, the concept of stability is introduced against the occurrence of instabilities. All geographical phenomena contain systemic properties and regularities and, therefore, operate systematically. The fundamental feature of all systems, including the spatial system, is the internal coherence of their various components. Rural settlements, as a spatial system, have structural and functional components which are closely connected, both vertically and horizontally. This whole spatial system, under the influence of internal and external forces and trends, involves a multidimensional and very complex interaction between various environmental-ecological and socio-economic components. As a result, it is constantly changing and transformed. Sustainable development is the point of balance where to achieve development goals in each environmental, social and economic dimension. The stability of rural space also refers to the balance between man, the environment and his economic activities. In fact, rural areas today are places of intense conflict.

Methodology

The present study is applied in terms of purpose and descriptive-analytical in terms of data analysis. The statistical population of the study consists of the villages of Zarrin Dasht County, where, according to the general census of 2016, 7927 households lived. Cochran's formula was used to select the sample size. In this study, 376 heads of households were selected as a sample. The method of selecting the sample villages was regular classification and the simple random completion of questionnaires. The validity of the questionnaire was confirmed by experts and university professors, and Cronbach's alpha coefficient was used to determine the reliability of the research. The calculated alpha value was 77.5, which indicates a desirable number and acceptable accuracy of determining the reliability of the questionnaire. Also, the items designed to measure the indicators were internally correlated. An exploratory factor analysis test was conducted to analyze the research findings.

Results and discussion

After the descriptive findings were examined, the factors affecting the stability and instability of the villages of Zarrin Dasht County were investigated using factor analysis. In this study, 64% of the respondents were men and 36% were women. The highest age group was 31-40 years (37%), and the lowest was over 60 years (12%). In the occupational group, the highest frequency was 28% belonging to agriculture and the lowest was 9% belonging to the retired. In terms of marital status, 78% of the respondents were married, and 22% were single. A factor analysis was performed to identify the most important factors of stability and instability in the villages of Zarrin Dasht County. Generally, any set with a variable number can be entered into a factor analysis, but the output may be invalid or useless. Therefore, a number of methods have been proposed to check whether the entered variables have the ability to be factorized. The rationality of the solution provided by factor analysis should also be considered. Moreover, the data matrix for factor analysis should contain significant information.

Conclusion

Sustainable development is an approach that emerged in the late twentieth century due to the many problems that human society faced in order to prevent the extinction of the planet's natural resources and to provide conditions for future generations to use these resources. One of the most important issues regarding development is sustainability, specifically in rural development, which has attracted the attention of all local and national planners and officials. In recent years, various villages in the country have undergone changes that have caused many rural residents to migrate to urban areas. To identify the most important factors of stability and instability in the villages of Zarrin Dasht County, seven factors were identified. The results showed that the most important factor is the economic factor. Social, managerial, infrastructure-physical, service, health and environmental risk factors are in the second to seventh ranks, respectively. It is

important that various factors play a role in the stability and instability of the villages, each of which can provide certain favorable conditions. So far, many studies have assessed the stability and instability of villages, and each has somehow examined the issue from its own perspective. As the majority of the studies have only examined the economic, social, environmental and infrastructure situation and have systematically addressed the situation of stability and instability in villages. The economic or social impact on rural sustainability has also been studied, but no study has been conducted to identify all the factors affecting rural stability and instability. This research is novel in this regard. The results of Latifa et al. (2016), in that economic factors affect the instability of rural settlements, lack of facilities and resources, employment, income and lack of public and private investment, are consistent with the results of this study.

Keywords: Development, Sustainable rural development, Rural settlements, Sustainability factors, Zarrin Dasht County